

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на *Анна Делчева Кълцева* на тема: *„Теософски алтернативи на рисковото общество“* за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“

От ст.н.с. I ст., дфн Иванка Стъпова

Все повече изследвания са посветени на опити в търсене на изход от сложните казуси и драми в съвременното общество. Представеният за оценка дисертационен труд на *Анна Делчева Кълцева* е такъв теоретико-хипотетичен подстъп в търсене на възможно решение на дилемите, оформящи нееднозначния облик на рисковото общество. Превръщането на риска в детерминанта на обществените отношения и опитите за вписване на човека в мобилните социални структури са обект на много изследвания – не само на базовите текстове на Улрих Бек, но и на голям брой изследователи, които съчетават литературни източници с философски анализи. Такъв прекрасен текст е „Рисковото общество: културни основания и прояви“ на Лазар Копринаров, който илюстрира гледната си точка, тръгвайки от разказ на Борхес. „Лотарията във Вавилон“ търпи различни интерпретации. *Но в разногласицата им не може да не доловим един основен мотив – Борхес е създал една антиутопия, описвайки общество, в което хората живеят с несигурност, в пълно неведение за това, което ги очаква, независими от себе си и напълно зависими от случая. „Лотарията във Вавилон“ е прорицателен разказ за общество, в което човекът е престанал да води живота си, да решава от себе си, да предрешава себе си. Рискът е член Първи и единствен в конституцията на Вавилон. Обществото на Лотарията е общество на риска, на тоталния, всепроникващия риск. „Лотарията във Вавилон“ е антиутопия на рисковото общество.*

Изследването на Анна Кълцева е интересен ракурс към рисковото общество, в решаването на дилемите му, възникнали именно вследствие на доминантата на „риска като член Първи“. Авторката „търси спасителните казуси“, като се опитва да съчетае два основни термина, характерни за два модела на изследователски фокуси – Теософия и Рисково общество. /Тук ще отворя скоба за да вметна първото си чудене – защо точно Теософията, а не друго, също така наситено с казуси и въпросителни, философско учение/.

Дисертационният труд е разгърнат на 213 страници и включва Увод, четири глави, Заключение и 164 литературни източника. Дисертантката е

цитирала 7 публикации, свързани с темата на дисертацията и е представила самооценка на труда си. Приложена е и анкета от 35 страници.

Авторката основателно отбелязва, че на пръв поглед тя се е заела с нелеката задача да съчетае две понятия и две области, които са противоречиви и парадоксални. Този конфликт произтича от сблъсъка, от една страна, на една метафизична реалност, каквато е Теософията на Блаватска /оспорвана, подлагана на съмнения, неприемана, отхвърляна, обърната към надреални светове/, а от друга – Рисковото общество с неговите конкретни детерминанти, каквито са страховете, несигурността, усещаното за риск и сгъстеното време. В опит да се рестартират опори в ценностната система на Рисковото общество, Кълцева формулира работна хипотеза, която гласи, че *съзнателната лична промяна, основана на висока нравственост и духовно развитие, води постепенно до намаляване рисковия характер на обкръжението, на средата и до промяна на рисковото общество в общност с повече разбирателство, взаимопомощ, сътрудничество, състрадание, милосърдие*. За аргументиране на работната си хипотеза Кълцева си служи с инструментариума на две напълно противоположни и противоречиви системи.

Отбелязвайки нееднозначното отношение към текстовете на Блаватска, Кълцева пише, че в значителна степен отрицанието е резултат от непознаване на нелеките за четене и изучаване трудове на Блаватска. Тя е обвинявана в шарлатанство, мошеничество, плагиатство. Това, което служи за Кълцева като повод за прилагане на компаративен метод между двете системи, са допирните точки между социалните фокуси на Теософията и Рисковото общество, търсенето на общочовешки значими аспекти и отношение към отделната личност.

Значителна част от дисертацията е обърната към Теософията на Блаватска. Ако *първа глава* представя напоследък възродения интерес и проучвания за Теософията и Елена Блаватска, възраженията срещу нея, както и някои нови посоки в развитието на научната мисъл, които са в подкрепа на изследователския интерес към теософията, *втора глава* е посветена на философските аспекти, според Кълцева, на „Тайната доктрина“, като се започва с изложение на целите, с които Елена Блаватска пише своя *Opus magnum* и се анализират нейният език и стил. Прави се изложение и обобщение на водещите философски понятия и акценти в главния труд на Блаватска с оглед целта на дисертацията да покаже възможните теософски алтернативи на рисковото общество.

Търсенето на социалния резонанс на Теософията е препратка към съпоставката с реалиите на Рисковото общество, развити в *трета глава*. Анализирайки изследванията на Улрих Бек, тук се представят характерните белези на рисковото общество: предпоставките за възникването му, неговата обвързаност с епохите и по-сложната му структура в сравнение с миналите образи на риска. Свързвайки рисковете

от миналото със зависимия статус на човека от природата, незнанието, неразвитието или недоразвитието на технологиите, в съвременното общество рисковете „са в повечето случаи резултат от неспособността на човека да предвиди далечните ефекти от своя технологичен и социален протагонизъм” /Копринаров/. Оказва се, че човек сам е създал новите, чудовищни рискове, в стремежа си да се усъвършенства.

С така очертаните индивидуални параметри на Теософията и Рисковото общество, в *четвърта глава* авторката пристъпва към тяхното обявено съдружие и възможна екипност. По-точно в търсенето на възможности Теософията да предложи алтернативи на Рисковото общество. В сравнителен аспект се търсят общите фокуси на Теософия и Рисково общество. Предлагат се следните обединителни вектори: и двете системи отчитат *индивидуализацията* – Блаватска като връх на антропогенезиса, в развитието на индивида като личност, Улрих Бек анализира социалните процеси, които променят живота на отделната личност, *ролята на съзнанието и самосъзнанието*, общи като предмет на изследване, но в светлината на различни концептуални детерминанти. В съпоставителен план се разглеждат и *единството, цикличността, природата, знанието, вплетени в спиралата на причината и следствието, невидимостта на процесите при ставането и обективните резултати като крайна проява*. Според Кълцева Теософията, чрез свои социално-хуманни компоненти, притежава алтернативни възможности за намаляване на негативните фокуси в Рисковото общество.

В самооценката си Кълцева основателно пише, че не са много изследванията, които да поставят в своя център Теософията на Блаватска в аналитичен план, в търсене на рационални и ценностни моменти. В тази светлина оценявам **като положителен** стремежът на авторката да защити и аргументира избория от нея изследователски ракурс, независимо, че ще има съмнения и възражения във връзка с нейния избор. Без да съм съгласна с много от изводите относно Теософията на Блаватска, смятам, че дисертантът има право на своя научна хипотеза и на нейната обосновка. Не съм убедена, че Рисковото общество може да бъде «лекувано» чрез абстрактни хуманни апели, но несъмнено ролята на човека трябва да се промени от пасивен наблюдател в активно променяща се и самоосъзнаваща се личност. Допускам, че Кълцева вярва в потенциала на източните философии и затова пише: „Но когато се вникне в техния безкраен простор от познание, благородство и хуманност, е възможно да бъдат одобрени, приети и чрез тях да започне промяна – първоначално лична, индивидуална, която да започне да влияе и да се отразява на заобикалящия свят”. Към положителните качества на текста трябва да се отнесе културата на езика, чистотата на изразяване и лекотата на представяне на иначе сложни философски казуси.

Критичните ми бележки са в контекста на същия този абстрактен

хуманизъм.

1. Още в началото у мен се породи въпросът: Кое е накарало авторката да си мисли, че Теософията може да бъде „спасителният пояс” от нарастващите прояви на Рисковото общество. Защо, например, Философията на живота не е предпочетена, или пък хуманната психология или дори психоанализата. Дали защото са много повече изследвани или защото при тях вече не се вижда надежда за спасение на хуманността...
2. Спорният и доста мътен образ на Теософията може да бъде интересен като екзотичен обект на изследване, но едва ли може да послужи за научен и концептуален инструментариум за решаването на проблемите на Рисковото общество.
3. Хипотезата на авторката *„че съзнателната лична промяна, основана на висока нравственост и духовно развитие, води постепенно до намаляване рисковия характер на обкръжението, на средата и до промяна на рисковото общество в общност с повече разбирателство, взаимопомощ, сътрудничество, състрадание, милосърдие* действително има утопичен характер, както пише и дисертантката, но също така наистина може да се помисли доколко тя съдържа рационални моменти. Само в посока на развитието и уплътняване като факти и възможности тази хипотеза има смисъл и би могла да се трансформира от декларативна и плакатна в концептуално защитена.

Въпреки забележките ми, смятам, че дисертационният труд на **Анна Делчева Кълцева** притежава качества, които го легитимират като културно написан текст, представен на хубав, разбираем език. Заслужава адмирации смелостта, с която авторката е избрала темата на своята дисертация, която през целия текст убедено се старее да защити и аргументира. Ценен момент е също, че авторката е разбила текста на малки параграфи, обособени според центъра на изследване. От значение е и оценката на научния ръководител на дисертантката, както и на философската колегия, че Кълцева е подхождала отговорно, професионално и с лична позиция по изследвания проблем.

Ето защо убедено ще гласувам за присъждането на научната и образователна степен „доктор” на Анна Делчева Кълцева.

Ноември, 2020

Проф. д-р Иванка Стъпова

